

KS. JAN PAZGAN

GODNOŚĆ, WOLNOŚĆ I PRAWA CZŁOWIEKA

1. Prawa człowieka.

Używając współcześnie terminu „prawa człowieka”, patrzymy nań poprzez pryzmat 10 grudnia 1948 r., kiedy uchwalona została Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. Dokument ten „zawiera pierwszą międzynarodową proklamację uniwersalnych standardów praw, których poszanowanie, ochrona i przede wszystkim wykorzystanie, przysługuje wszystkim członkom rodziny ludzkiej”¹. O prawach tych mówimy w kontekście relacji jednostki z władzą. Natomiast podmiotem tych praw jest pojedynczy konkretny człowiek – jednostka² – a nie kolektyw lub grupa. Prawa człowieka odnoszą się do państwa z jego strukturą władzy, a nie do konkretnej drugiej osoby, bliskiej czy dalekiej. Choć relacje rodzinne lub sąsiedzkie regulowane są licznymi prawami i obowiązkami, to nie są one jednak przedmiotem praw człowieka w powyższym znaczeniu. Tylko w momencie, gdy jednostka zostaje pokrzywdzona poprzez przedstawiciela władzy, czyli poprzez państwo, a nie przez bandytę, można mówić o naruszeniu praw człowieka. „Problematykę ochrony praw człowieka rozpatrywać

1 H. NIEĆ. *Czy prawa kulturalne muszą być „kopciuszkim” praw człowieka?* „Unesco i my” 1998 nr 1-4 s. 4.

2 M. NOWICKI. *Co to są prawa człowieka?* „Niebieska Linia”

trzeba na styku jednostki ludzkiej z różnorodnymi zbiorowościami (a w tym państwa), na rzecz których jednostka nieuchronnie pozbawiana jest części swej indywidualności i prywatności”³.

Koniec XVIII wieku, gdy Europą wstrząsała Rewolucja Francuska, uznaje się za moment, w którym zapoczątkowało się myślenie o prawach człowieka. Podstawą i fundamentem praw człowieka jest jego godność osobowa. Bez należytego uświadomienia sobie i zrozumienia godności „bycia człowiekiem”, wydaje się być niemożliwe uchwycenie istoty tych praw. Godność osoby ludzkiej wynika z faktu bycia człowiekiem, czyli wyjątkowym bytem w skali całego Kosmosu, zdolnym do myślenia, uczuć, twórczości i relacji. Godność tę ma się z samego faktu bycia człowiekiem, bez względu na wiek, płeć, stan zdrowia i stan posiadania. Bez względu na to, czy jest się głodującym afrykańskim dzieckiem, czy opływającym w tytuły naukowe profesorem.

2. Godność osoby ludzkiej.

Pojęcie godności ludzkiej może być rozpatrywane na kilku płaszczyznach, w szczególności na płaszczyźnie filozoficznej, psychologicznej, prawnej i religijnej. Godność ludzka w aspekcie filozoficznym akcentuje fakt bycia człowiekiem, czyli bytem osobowym bez względu na rasę, wykształcenie, stan posiadania i poziom moralny⁴. Godność osobista jest wartością niepozbywalną i daje podstawę do innych rodzajów godności, takich jak godność narodowa, grupowa czy zawodowa. Taka godność przejawia się szczególnie w możliwości realizacji jakiegoś dobra na różnych płaszczyznach życia społecznego. Podkreśla to Arystoteles w pierwszych słowach *Etyki Nikomachejskiej*: „Wszelka sztuka i

1:2000 nr 6 s. 6.

³ A. REDELBACH. *Wpływ praw człowieka na wymiar sprawiedliwości*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999 nr 2 s. 24.

⁴ Z. CHLEWIŃSKI, Z. ZALESKI. *Godność*. W: *Encyklopedia Kato-*

wszelkie badanie, a podobnie też wszelkie zarówno działanie jak i postanowienie, zdają się zdążać do jakiegoś dobra i dlatego trafnie określono dobro jako cel wszelkiego działania”⁵.

Biorąc pod uwagę aspekty psychologiczne godności ludzkiej, trzeba zwrócić uwagę na niebezpieczeństwo absolutyzacji pewnych tylko elementów tej złożonej rzeczywistości. W efekcie może to doprowadzić do egocentryzmu indywidualnego, gdy jednostka przecenia jakąś swoją cechę, lub grupowego, gdy członkowie danej społeczności stawiają swoje zalety lub przynależność grupową ponad inne. Taka postawa może stymulować negatywne skutki jawiące się jako nacjonalizm, rasizm, brak tolerancji, dyskryminacja itp. Nie mniej groźne skutki może powodować zaniżone poczucie własnej godności. Chodzi tutaj o różnorodne patologie, których źródłem są kompleksy. Dlatego nie można przecenić właściwego poczucia wartości, które pomaga przeżywać sytuacje ciężkie i niepowodzenia, a człowiekowi „na stanowisku” ułatwia zrozumienie i uszanowanie godności podwładnych. Jakże ważną rolę odgrywa wychowanie do właściwego poczucia godności, które rozpoczyna się już od dzieciństwa, a zależy od czynników rodzinnych, indywidualnych, społecznych i ekonomicznych.

W aspekcie prawnym, co akcentuje Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, każdy człowiek, bez względu na rasę, wiek, i religię, ma prawo do godności. Nie zmienia tego faktu stan zdrowia, dokonane przestępstwa albo przynależność do różnego typu organizacji przestępczych, ugrupowań politycznych, opozycji, subkultury lub tak zwanego „marginesu społecznego”. „Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw”⁶. W żadnym

licka. T. 5. Red. L. BIEŃKOWSKI [i in.]. Lublin 1989 kol. 1231-1232.

5 ARYSTOTELES. *Etyka Nikomachejska*. I, 1094 a. W: *Dzieła Wszyst-*

ze społecznych oddziaływań na ludzi, takich jak nauczanie, leczenie, rządzenie itp., nie można tego fundamentalnego prawa pomijać.

Bez wątpienia ogromną rolę w kształtowaniu poczucia godności odgrywa wychowanie uwzględniające wartości moralne i religijne, które w swej istocie uzupełniają się, prezentując bogactwo i złożoność istoty ludzkiej. Ukazując ponadczasowy wymiar egzystencji człowieka, religia wpływa na proces poznania samego siebie i świata w kontekście spraw ostatecznych; zwraca uwagę na znaczenie prawdziwych wartości w życiu i na godność osoby ludzkiej jako *imago Dei*.

3. Granice wolności i granice praw.

Absolutyzacja wolności doprowadza często do sytuacji i zdarzeń absurdalnych, jak chociażby ta, gdy młody morderca tłumaczy się przed sądem mówiąc, że zabił, „bo przecież jest wolny”. W tym wypadku wolność rozumiana jest jako prawo do wszystkiego, co się chce, i tłumaczy nawet bezceństwo. Podobne sytuacje i podobnie absurdalne tłumaczenia występują na płaszczyźnie jednostka – państwo. Totalitarna władza (aczkolwiek nie tylko) tłumaczy użycie przemocy o skutkach śmiertelnych tzw. „koniecznością” albo „dobrem państwa”. W sytuacjach tego typu wolność, która we wszystkim przypomina prawdziwą, zawsze będzie przeszkodą w dojściu do prawdziwego rozumienia i przeżywania wolności. Z myślą o poprawie sytuacji pokrzywdzonych w Polsce Ministerstwo Sprawiedliwości we współpracy z organizacjami rządowymi i pozarządowymi przygotowało Kartę Praw Ofiary. „Karta Praw Ofiary powołuje się na zagwarantowaną i niezbywalną godność człowieka i obywatela, będącą źródłem jego wolności i praw, które władze publiczne mają obowiązek szanować i chronić oraz fakt, iż Rzeczpospolita Polska jest państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej, w którym każdy człowiek ma obok-
kie. T. 5. Warszawa 2000 s. 77.

6 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. Art. 1. W:

wiązek przestrzegania prawa, a także zalecenia wypracowane przez międzynarodową społeczność kształtujące politykę postępowania z ofiarami przestępstw⁷⁷.

Wolność bazująca i wypływająca z godności człowieka nie jest jednak bezwzględnym brakiem ograniczeń. Mało tego, wolność człowieka realizuje się pomimo ograniczeń. Bo przecież musimy się liczyć z czasem życia, który ogranicza naszą egzystencję, ze zmęczeniem, które w pewnym momencie nie pozwala nam działać. Ograniczają nas choroby i wszystko, co nazywamy kondycją ludzką. Wreszcie ograniczają nas różnego typu prawa czy to ustanawiane, czy też naturalne. Ograniczenia te nie odbierają nam wolności, uświadamiają jedynie, że nie jest ona absolutna i bezwzględna. Jest rzeczywistością, którą każdy z ludzi przeżywa indywidualnie. Każdy ma prawo do swojej wolności i do przeżywania jej na miarę swych zdolności i zainteresowań. Jednakże istnieją granice. Moja wolność musi uszanować wolność drugiego człowieka, moja wolność musi uszanować dobro społeczne i na odwrót, państwo jak i inni ludzie muszą uszanować moje prawo do wolności.

Człowiek ciągle usiłuje poszerzać pole swej niezależności, chce się czuć nieskrępowanym i nieograniczonym. Można powiedzieć, że człowiek kształtuje swą wolność, dostosowuje ją do swych potrzeb. Inna więc będzie wolność w pojęciu nastolatka, inna w myśleniu starca, inna w pojęciu chrześcijanina, inna u hindusa czy muzułmanina. Dla wszystkich jednak wolność jest upragnioną przestrzenią życia, działania i twórczości. Wielkim piewą tej wartości ludzkiej był F. Dostojewski, który w swych dziełach przedstawił różnorakie jej cechy. Dokonując analizy wolności u Dostojewskiego, T. Śpidlik wylicza jej bezgraniczność, która przejawia się w chęci bycia panem swych działań i decyzji, zarówno w dobru, jak i w złu; irracjonalność, gdy człowiek nie idzie za radą rozumu, lecz jest szalony, woli być takim, bo w swym szaleństwie czuje się wolnym; demoniczność, która nie liczy się z granicami zdrowego rozsądku. Ludzie działający w ten sposób są jakby „opętani” i kończą

tragicznie. W historii rodziny Karamazow ojciec nie uznaje żadnych granic w życiu seksualnym, w efekcie zostaje zabity przez własnego syna; Dimitri Karamazow, nie stawiając żadnych granic swym uczuciom i namiętnościom, kończy w więzieniu; Iwan, nie umiejąc powściągnąć swego rozumowania i ekstrawagancji myślowych, popada w obłąd⁸. Obok tych negatywnych i tragicznych cech Dostojewski ukazuje wolność chrystologiczną, która polega na przekraczaniu granicy człowieczeństwa i stawianiu się boskim. Można to osiągnąć poprzez upodabnianie się do Chrystusa. Przykładem tak wolnego człowieka jest Alosza Karamazow. Pełnię takiej wolności będzie mógł osiągnąć jednak dopiero w wymiarze eschatologicznym⁹.

Choć wolność jest niedoskonała, choć ma wiele ograniczeń wypływających z natury ludzkiej, to jednak jest możliwa. Czas jej realizacji nie jest jedynie czasem natury, jest też czasem kultury. Im człowiek jest mniej człowiekiem, im mniej w człowieku kultury, tym bardziej rządzi nim przyroda (instynkty, żądze, odruchy), czyli zdeterminowanie. „Natura” – hasło tak modne dzisiaj, nie jest całym środowiskiem człowieka. Natura może nas oszukać, jeśli każe nam żyć jedynie jej w objęciach. Natura jako dobra matka pozwala człowiekowi wydorośleć, stać się osobą i żyć swoim życiem: ludzkim, rozumnym, a nawet nadnaturalnym. Pozwala swemu dziecku przemawiać nie tylko symbolicznym językiem dzieciństwa, ale też abstrakcyjnym językiem nauki, filozofii, sztuki i religii. Natura nie zatrzymuje na siłę w do-mu (z wyjątkiem choroby lub upośledzenia), nie zatrzymuje w dzieciństwie, lecz wyposaża w zdolności i posyła dziecko do szkoły, do życia, wysyła dziecko na nieznaną, ale niezwykle atrakcyjną przygodę poznawania świata i kształtowania go według najlepszych pomysłów i możliwości. Te najlepsze pomysły i możliwości

szereg przestępstw i wolności, a nie instytucji i walki. Zbadaniem człowieka jest nieustannie „przekraczać”, mówi G. Marcel. Przekraczać siebie, czas, słabość, zniechęcenie, zła i ma. Najlepszym zaś wyciżeniem z organizmienia jest twórczość. O niej M. Biedajew mówi, że jest przejściem z niebytu do bytu, dlatego wszelkie zniewolnienie jest odzwierciedleniem człowieka od autentycznego świata¹⁰. Wszelkie natomiast działania twórcze, na rzecz człowieka i świata, działania, które ma za cel dobro, jest piękny przestępstwa wolności. Taką wolność nie zagadkażnikom. Arystoteles był przekonany, że prawo nie jest koniecznym dla ludzi honoru i kultury¹¹, prawo jest konieczne tylko ze względu na ludzi zły¹². Wolność rozumiana jako możliwość twórczego rozwoju jest bez wątpienia jedną z głównych kategorii charakterystycznych godność człowieka. „Poznanowanie i ochrona praw i wolności jednostki należą do obowiązków władz publicznych, które mogą je ograniczać jedynie w sposób konieczny w społeczeństwie demokratycznym”¹³.

DIGNITÀ, LIBERTÀ E DIRITTI DELL'UOMO

R i a s s u n t o

L'articolo dell'autore dell'articolo trova la sua motivazione nell'affermazione

8 T. ŚPIDLIK. *Męski rozjście, inna wizja człowieka*. Warszawa 2000 s. 2.
 7 H. SUCHOCKA. *Przedmowa*. W: Polska kara praw ofiar.
 Red. H. MATELEWSKA. Warszawa 2000 s. 2.

che la dignità umana è un fondamento di tutti i diritti della persona umana. Alla luce di tale espressione viene subito la domanda che cosa sia la dignità stessa? Nell'articolo troviamo la considerazione della tematica esposta sotto diversi aspetti e cioè: filosofico, psicologico, giuridico e religioso. In modo particolare viene considerato il tema della libertà umana.

Bibliografia:

ARYSTOTELES: *Etyka Nikomachejska*. W: *Dzieła Wszystkie*. T. 5. Warszawa 2000.

BIERDIAJEW M.: *Sens twórczości*. Kęty 2001.

Chlewiński Z., Zaleski Z.: *Godność*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 5. Red. L. Bieńkowski [i in.]. Lublin 1989 kol. 1231-1232.

CICHOCKI M.: *Prawo naturalne o sile dynamitu*. „Res Publica nowa” 1997 nr 6 s. 5-7.

DYLUS A.: *Konstytucjonalizacja ekonomicznych i socjalnych praw człowieka*. „Przegląd Powszechny” 1996 nr 12 s. 329-335.

NIEĆ H.: *Czy prawa kulturalne muszą być „kopciuszkim” praw człowieka?* „Unesco i my” 1998 nr 1-4 s. 4-7.

NOWAK M.: *Prawa człowieka, geneza, koncepcje, ochrona*. Wrocław 1993.

NOWICKI M.: *Co to są prawa człowieka?* „Niebieska Linia” 1:2000 nr 6 s. 6-9.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. W: *Polska karta praw ofiary*. Red. H. Matejewska. Warszawa 2000 s. 49-53.

REDELBACH A.: *Wpływ praw człowieka na wymiar sprawiedliwości*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999 nr 2 s. 23-46.

SCOTTI M.: *L'amicizia: natura e storia di un'idea*. W: *Il concetto di amicizia nella storia della cultura europea*. (Atti del XXII convegno internazionale di